

PROZODIA EPIGRAMEI. RITMUL*Dr. Elis Râpeanu*

Prin *prozodie* se înțelege gruparea cuvintelor, mai exact a silabelor acestora, prin accentuarea lor regulată în conformitate cu accentul firesc din vorbire, realizându-se unități metrice egale, numite *picioare prozodice*. Ritmul este elementul principal al prozodiei versului. Unitatea metrică pornește de la silabă, deci ritmul, bazat pe accentul firesc al cuvintelor, este dat de succesiunea regulată a silabelor accentuate cu cele neaccentuate. În poeziile cu formă fixă, precum sonetul și rondelul, dar și în epigramă care, spre deosebire de celelalte, se bucură de libertatea succesiunii rimelor, respectarea ritmului constituie condiția *sine qua non* a statutului lor.

Necesitatea reluării aspectelor prozodice privind epigrama este dictată de starea actuală a epigramei: s-au înmulțit, alături de „neobosiții începători” (cum era numit un epigramist în matusalemica revistă VESELIA), autorii dornici de notorietate rapidă. Pentru că toleranța, lipsa de măsură, îngăduința față de delăsări, de abateri față de regulile prestabilite au cuprins și domeniul epigramei, devenind, pentru unii, „improvizații de banchet” (G.Călinescu). Paradoxul constă în faptul că însuși statutul ei a dus la înflorirea fără precedent a improvizațiilor („fără norme și uneori fără noimă”): scurtimea (de regulă, *catren*), viteza cu care este receptată pentru poanta ei, tiparul prestabilit, cu îngrădirea libertății care i-a dus pe unii autori că sunt lipsiți de inițiativă, rezultând, de aici, exact opusul îngrădirii- „posibilitatea ca superficialitatea să pară onorabilă și mediocritatea demnă, o *poartă deschisă* talentelor precare, grăbite să se repeadă în ea”(C.D.Zeletin referindu-se la sonet). Or, epigrama nu este un „spasm spiritual”. La îndemnul *polissez-le sans cesse et le repolissez* (Șlefuiți-l /versul / fără încetare și reșlefuiți-l) al lui *Boileau, Nicomah* se întrebă: „Cum se poate împăca spontaneitatea de fulger a poantei cu migăloasa șlefuire a versului?” Și tot el răspunde: „Trebuie să înțelegem că secunda de har a inspirației trebuie neapărat continuată cu o migăloasă șlefuire făcută de mâna providențială a artistului”.

Eminescu spune: „Cuvintele nu-mi vin de la sine, sunt nevoit să le siluiesc în lăcașul lor tăinuit”, iar *Caragiale* „a făcut din travaliul artistic altarul întregii sale vieți” (Ștefan Iureș, *Amatorul de sâmburi*, Ed. Dacia, Cluj-Napoca, 1983, p.107), Citatele de acest fel ar putea continua, dar credem că nu mai sunt necesare: oricine poate să înțeleagă că abordarea epigramei incumbă nu numai responsabilitate, ci și demnitate de creator. Ea a dăinuit de-a lungul secolelor tocmai păstrându-și statutul și tiparul, înnoindu-se în idei, atitudini, gândire modernă, ascuțirea ingeniozității.

Prima dintre cerințele celui care se simte dotat cu talent de epigramist este priceperea versificației, capacitatea de a construi catrene conform prozodiei clasice. Cele mai frecvente ritmuri din epigramă sunt cele *bisilabice* (*troheul* cu accentul pe prima silabă și *iambul* cu accentul pe a doua silabă), mai rar cele *trisilabice* (*dactilul*, *amfibrahul*, *anapestul*). În paranteză fie spus, *amfibrahul* (cu accentul pe silaba din mijloc) e mai lent, silabele se leagănă, parcă, într-un leagăn, curgerea ideii e mai înceată și rar se potrivește cu vioiciunea epigramei. *Troheul*, caracteristic poeziei populare și poeziei pentru copii („Doi-nă, doi-nă, cân-tec dul-ce...”, „Că-țe-luș cu pă-rul creș...”), corespunde pasului de marș, cu „apăsare” pe pasul de pornire: *stâng-drept, stâng-drept*:

Doc-to-rul i-a spus o-da-tă
Să nu bea prea mult li-chid;
El l-a as-cul-tat în-da-tă
Și, de-a tun-cea, bea so-lid.

LECȚIA DE EPIGRAMĂ

În acest exemplu, versurile cu rimă feminină (bisilabică) au 8 silabe, cele cu rimă masculină (monosilabică), terminate în ritm **trohaic** incomplet, au 7 silabe. În cazul ritmului **iambic**, imaginați-vă un pas neobișnuit de marș în care se apasă mai tare pe dreptul: stâng-drept, stâng-drept. Versurile **iambice** de 4 picioare prozodice au cel puțin 8 silabe (în rimă masculină), dar și în 9 silabe (cu rimă feminină), ultimul picior prozodic având, de fapt, ritm amfibrah

De **nu** mi-ai fi a-tât de dra-gă, (*rimă feminină*)
Ți-aș spu-ne că-ți lip-seș-te-o doa-gă,
Dar **cum** eu te iu-besc ne-spus, (*rimă masculină*)
Sus-țin că ai chiar **u**-na-n plus!

Cum epigrama, ca și sonetul, se construiește precum o casă, de jos în sus, *se pornește de la poanta* care-i vine în cap autorului; el construiește versurile „de deasupra”, învăluind-o cu ingeniozitate într-un preambul care s-o motiveze, s-o prindă în demonstrația de idei cu „schimbarea de macaz”, ca pe o bijuterie prinsă cu ace de păr (parafrazându-l pe Bernard Shaw). Dacă versul care conține poanta are ritm trohaic (sau iambic), și celelalte versuri vor fi potrivite pe același ritm. Potrivirea se poate face cu meștesug: *doc-to-rul* (trohaic) poate fi schimbat în *un doc-tor* (iambic). **Un lucru foarte important este să învățăm să scandăm ritmul versurilor.**

Spuneam, în prima parte a acestui articol, că e foarte important să învățăm să scandăm, pronunțând mai apăsător sau cu o voce mai înaltă silaba accentuată. Și dacă accentul prozodic coincide cu accentul firesc al cuvintelor, versul este reușit. E bine să reamintim că, în cuvintele mai lungi, accentul principal este anticipat de accente secundare, aranjate din două în două silabe (*in-tEr-na-țI-o-nA-lă*). Înțelegem, din cele de mai sus, că nu pot sta alături două silabe accentuate (*un co-vOr rO-șu*) și nici două silabe neaccentuate (*pleA-că e-IE-vii*)... Cu insistență, ritmul se poate repara: *co-vO-rul rO-șu*, *pleA-că Azi e-IE-vii*. Numai lucrând pe text, rotind cuvintele, schimbându-le numărul, articolul, genul, timpul – după caz -, inversându-le, înlocuindu-le cu sinonime mai lungi sau mai scurte, autorul va scoate versul la lumină. Și nu e de mirare ca, tot rotind și cizelând materialul lexical, să apară o idee nouă, mai pregnantă, care să servească maieuticii poantei.

O silabă în plus sau în minus poate să deregleze ritmul, compromițând întregul catren. Pentru reducerea numărului de silabe, de mare ajutor este pronunțarea legată a unor cuvinte, în lanț de câte două, chiar trei sau patru (*se-nălțară-n slăvi*, *c-un*, *dup-o*, *fără-alergătură* etc.). Pentru a reduce o silabă, unii autori comit **sinereze** (pronunță împreună vocalele care sunt în hiat, deci se pronunță separat): *pen-sio-nar*, *so-cie-ta-te*, *vis-tie-ri-e*, **pi-an**, **fiind-că** etc. Pentru a câștiga o silabă, unii recurg la **diareze** (opusul sinerezei! Pronunță separat două vocale care, normal, se pronunță împreună, în diftong): **vi-a-ța**, **tro-tu-a-rul**, **Ca-ra-gi-a-le**. Alți autori păstrează, în mod artificial, deci contrar vorbirii firești, pronumele cu **î** protetic, ca și cum ar fi în poziție independentă: *îmi*, *îți*, *își*, *îl*. Deci, sunt nefirești în curgerea limbii române, mai ales că epigrama are o notă de oralitate, alăturări ca: *să îl* (*să-l*), *sa îi* (*să-i*), *nu își* (*nu-și*) etc.

Pentru câștigarea unei silabe, se poate schimba forma gramaticală sau se poate recurge la un cuvânt monosilabic, se poate introduce, de asemenea, un alt cuvânt monosilabic: *cam*, *chiar*, *prea*, *mult*, *iar*, *deci*, *azi*, *ieri*, *net*, *bun*, *nou* etc. N-ar fi rău ca fiecare autor să-și facă o listă de cuvinte monosilabice, pe categorii gramaticale. Poate e mai greu, dar nu imposibil, să reduci o silabă și, de multe ori, pentru acea silabă în plus la începutul versului, trebuie să schimbi ritmul întregului catren. Pentru că, să nu uităm, toate versurile catrenului au același ritm – fie trohaic, fie iambic – aceste ritmuri nu pot alterna, cu motivația că au aceeași rimă. Vom lua ca exemplu următorul catren, care n-are pretenții de epigramă:

LECȚIA DE EPIGRAMĂ

Când noul an a poposit,	-iamb
Ne-a adus și o surpriză	-troheu
Că, iată, vremea a sosit	-iamb
Să ieșim și noi din criză.	-troheu

Într-un asemenea caz, ca să reparăm versurile, ori adoptăm ritmul iambic adăugând o silabă neaccentuată la începutul versurilor 2 și 4, ori pe cel trohaic, reducând o silabă la versurile 1 și 3:

Când noul an a poposit,	Noul an a poposit
Ne-aduse-n țară o surpriză	Și ne-aduse o surpriză:
Că, iată, vremea a sosit	Iată, vremea a venit
Să mai ieșim și noi din criză.	Să ieșim și noi din criză.
(ca astăzi să ieșim din criză)	

Uneori, pentru completarea versului, dar și pentru rimă, se recurge la cuvinte de umplutură („de serviciu”), care se simt de departe lipite: *firește*, *evident*, *de bună seamă*, *bine-nțeles*, *la o adică* sau *la o-adică* (nu: *la adică*), *zău* etc.

Să nu uităm că trebuie respectate accentele din cuvintele – instrumente gramaticale, articole etc., precum *dU-pă* (nu *du-pĂ*), *fĂ-ră* (nu *fă-rĂ*), *pEn-tru*, *dIn-tre*, *prIn-tre*, *dIn-tr-o*, *dIn-tr-un*, *cĂ-tre*, *prIn-tr-o*, *fî-Ind-că* etc.

Alt lucru important, care merită semnalat, este necesitatea accentuării cuvântului „principal” (nucleul) în cazul grupurilor bimembre, formate din monosilabice (grupuri nominale, verbale, adverbiale ș.a.): *am fost*, *m-am dus*, *il văd*, *e bun*, *pe loc*, *în loc*, *la loc*, *pe jos*, *în sus*, *te văd*, *de când*, *un sac*, *cel mic*, *cu cât* etc. Accentuarea elementului secundar, în asemenea grupuri, mai ales la începutul catrenului, deranjează armonia întregului catren. Se recomandă, de asemenea, să se accentueze negația *nu* (*n-*) care marchează sensul mesajului. Ca dovadă că negația atrage accentul este faptul că afirmativul *avem* poate deveni *n-avem* (*N-avem oști, ...*).

Înțelegem că limba română e generoasă și oferă multiple posibilități de realizare a unui ritm corect în catren. Există și cuvinte care, literar sau în limbajul uzual, acceptă variația de accent: *Aripă* și *arIpă*, *Intim* și *intIm*, *profEsor* și *profesOr* etc. *A lua* a ajuns să fie pronunțat și monosilabic (*am lu-at* și *am luat...*)

Există și alte aspecte privind ritmul catrenului, care pot fi discutate, mai ales că sunt strâns legate de celelalte caracteristici prozodice, dar spațiul unui articol de revistă nu ne permite o dezbatere mai largă. Să nu uităm esențialul: ritmul corect este una din condițiile **sine qua non** ale epigramei și particularitatea care definește un catren (epigramatic sau nu). Ne-am permis să facem și unele sugestii, în convingerea că orice epigramist – mare sau începător – poate învăța sau poate să-și perfecționeze condeiul.